

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Ochilova Hilola Sheraliyevna

Nizomiy nomidagi TDPU o‘qituvchisi

Annatsiya: Til qobiliyati faqat nisbatan keng faoliyat doirasidagina, ya’ni predmetli faoliyatda, muloqotdagina rivojlanadi. Bola so‘zlarni o‘zi ho‘xlagani yoki unga buni majbur qilishayotgani uchungina emas, balki unda bunga keskin hayotiy ehtiyoj mavjud bo‘lgani uchun ham tahlil qilib, esda saqlab qoladi. So‘zni esda saqlab qolmadimi – demak, xohlagan narsaning nomini ayta olmaydi, so‘rashni o‘rganmadimi – demak, unga hech narsa berishmaydi, ko‘plik sonlarni aytishni o‘rganmadimi – demak, unga bir nechta o‘yinchoq o‘rniga faqat bittagina o‘yinchoq berishadi.

Begona tilni o‘rganib olishning psixologik qonuniy yo‘li – bu «nutqning anglab etish va maqsad bilan bog‘liq oliy, murakkab xususiyatlari rivojlanadigan, va faqat keyingina begona nutqdan ixtiyoriy ravishda, erkin foydalanish bilan bog‘liq eng oddiy xususiyatlar paydo bo‘ladigan» yo‘ldir.

Kalit so‘zlar: nutq, bola, tarbiya, ta’lim, rivojlanish, hamkorlik, tarbiyachi

Пути развития речи дошкольников.

Annotatsiya: Языковая способность развивается только в рамках сравнительно широкого круга деятельности, т. е. предметной деятельности, общения. Ребенок анализирует и запоминает слова не только потому, что хочет или потому, что его к этому принуждают, но и потому, что у него в этом сильная жизненная потребность. Разве он не запомнил слово - значит, не может произнести название того, что хочет, не научился спрашивать - значит, ему ничего не дадут, не научился ли он произносить множественные числа - что значит вместо нескольких игрушек ему дают только одну игрушку.

Психологически обоснованный путь изучения иностранного языка заключается в том, «при котором развиваются высшие, сложные особенности речи, связанные с осознанностью и целенаправленностью, и только затем появляются простейшие черты, связанные с добровольным, свободным использованием иностранной речи».

Ключевые слова: речь, ребенок, воспитание, образование, развитие, сотрудничество, педагог

Ways to develop the speech of preschool children

Annotation: Language ability develops only within a relatively wide range of activities, i.e., subject activities, communication. A child analyzes and remembers words not only because he wants to or because they force him to do so, but also because he has a strong vital need for it. Has he not memorized the word - that means he can't say the name of what he wants, hasn't learned to ask - that means they won't give him anything, hasn't he learned to say the plural numbers - that means instead of several toys, he is only given they give only one toy.

The psychologically legitimate way of learning a foreign language is "in which the higher, complex features of speech related to awareness and purpose are developed, and only then the simplest features related to voluntary, free use of foreign speech appear. » is the way.

Key words: speech, child, upbringing, education, development, cooperation, educator

Pedagogik fan sifatida logopediyada «nutqning to‘liq rivojlanmaganligi» tushunchasi, eshitish va intellekti normada bo‘lgan bolalarda barcha nutq kamponentlarining shakllanishi buzilishi bilan xarakterlanuvchi nutq kamchiligiga nisbatan qo‘llaniladi. «Nutqning to‘liq rivojlanmaganligida nutqning kechroq paydo bo‘lishi, lug‘atning kambag‘alligi, agrammatizm, talaffuz kamchiliklari kuzatiladi.» Nutqning to‘liq rivojlanmaganligi tushunchasi bola nutqi rivojlanishining aniq holatidan kelib chiqqan holda, o‘zining etilogiyasi bo‘yicha nutq rivojlanmaganligining turli xil ko‘rinishlariga yagona pedagogik yondashuv imkoniyati haqidagi ilg‘or nuqtai nazarga asoslanadi. Nutqning to‘liq rivojlanmaganligi termini nutq rivojlanishi buzilishiga g‘oyat chuqur yondashuvni ifodalaydi va uni tahlil qilish pedagog zimmasidadir. Bunday yondoshuv mutaxassisdan katta umumbiologik va tibbiy malakani talab qiluvchi, nuqson tuzilishini patogenetik jihatdan tahlil qilishni talab qilmaydi.

Uch-besh yoshli bolalarda kattalarning mehriга, ularning tushunishiga va u bilan muloqot qilishiga ehtiyoj saqlanib qoladi. Kattalarga nisbatan ishonchga asoslangan muloqot va uning emotsional ahvolini (quvonch, zavq-shavq, qayg‘u, xotirjamlik, jahldorlik va h.k.) his qilishga, kayfiyat o‘zgarganligi sabablarini tushunishga qodirlik rivojlanadi.

Kattalar bilan muloqotning yangi shakli – qiziqarli mavzularda muloqot qilish vujudga keladi va rivojlanadi. U dastlab kattalar bilan birgalikdagi bilish faoliyatiga (masalan, o‘yin, predmetlar va o‘yinchoqlar bilan tajriba o‘tkazish, qog‘ozdan va

tabiiy materialdan narsa yasash va boshq.) qo'shilib ketgan, so'ngra, bola hayotining beshinchi yili oxiriga kelib muayyan vaziyat bilan bog'liq bo'lmagan bilish mavzularidagi «nazariy» muloqot ko'rinishiga ega bo'ladi. Bolalarning katta yoshli odam bilan muloqotga bo'lgan ehtiyojining qondirilmasligi ular o'rtasida emotsional jihatdan begonalashuvga olib keladi. U turli ko'rinishda namoyon bo'ladi: ba'zi bolalar indamas, hurkak, arzimagan narsaga ham yig'lab yuboruvchi bo'lib qoladilar; boshqalari esa – negativizm, tajovuzni namoyon qilishadi. Bola hayotining to'rtinchi yilida tengdoshi uning uchun eng avvalo, birgalikdagi amaliy faoliyat (rasm chizish, narsa yasash, tuzish va h.k.) ishtirokchisi, o'yindagi sherik sifatida qolaveradi.

Bola tengdoshiga eng oddiy talablar, iltimoslar bilan murojaat qiladi va tengdoshining harakatiga baho beradi. Besh yoshli bolalar tengdoshlarining hadeb u yoki bu narsani so'rab, jonga tegishini salbiy baholaydi. Besh yoshga kelib, tengdoshlari bilan muloqotga va ular bilan bolalar jamiyatini vujudga keltiradigan birgalikdagi o'yinlarga bo'lgan ehtiyoj keskin ortadi. Bola hayotining beshinchi yiliga kelib, u o'z tengdoshlari o'rtasida o'z o'rnini anglay boshlaydi. Kommunikativ qo'nikma rivojlanadi: bola salomlashadi va xayrlashadi, do'stini ismini aytib chaqiradi, to'rt-besh yoshlarga kelib – sherigini u o'ynayotgan rol nomi bilan chaqiradi («hoy, shofyor, arqon g'ildirakning tagiga tushib ketdi»).

Uch yashar bola nutqini rivojlantirishga oid vazifalar:
- bolaning imkon doirasi va undan tashqaridagi nutq vositalari bilan faol muloqotga kirishishi, kattalarning savol va takliflariga javob berishi, o'z istak xohishlari, hissiyotlari, fikrlarini ifoda qilgan holda tashabbus ko'rsatib fikr bildirishga intilishini qo'llab-quvvatlang;

- tengdoshlari ishlariga qiziqishi, o'z taassurotlarini ular bilan o'rtoqlashishni istashi, o'yin harakatlari, ro'y berayotgan hodisaga munosabatini nutq bilan ifodalashga qiziqishini rag'batlantiring;

- bolangizning lug'at zahirasini kishilar, o'simliklar, oziq-ovqatlar, kiyim-boshlar, mebellar, uy hayvonlari, o'yinchoqlar, narsa-buyum qismlari (ko'ylak yengi, cho'ntaklari va yoqasi; mashina eshigi va g'ildiragi kabilar) nomlari bilan boyitib boring. Gapda so'zlarni bir-biriga to'g'ri bog'lashni (masalan, «Uyda ketdi» emas, «uyga ketdi», «Kecha boraman» emas, «Bugun boraman») o'rgatishga alohida e'tibor bering

- bolalarni unli va undosh tovushlarni to'g'ri talaff qilishga o'rgating.

Bolaning kattalar va tengdoshlari bilan muloqoti to'laqonli ijtimoiy rivojlanishning muhim shartidir. Shundan kelib chiqqan holda, bolada muloqotga

intilish, muloqot bo'yicha sheriklarining talabiga javob berish, ijtimoiy jihatdan o'zini tutishga moslashuvchanlik va xushmuomalalilik kabi xislatlarni tarbiyalamoq zarur. Kattalar (ota-onalar, pedagoglar) shuni tushunishlari lozimki, qator holatlarda salbiy muloqot tajribasi bolani biron-bir harakatga undamaydi, balki bolani insoniy munosabatlar olamida o'zini ko'rsatishdan «aynitadi», himoya mexanizmlari – o'zi bilan insoniy olam o'rtasidagi «devor», atrofdagi olamni «ko'rmaslik» paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin: bola odamlar haqidagi savollarga javob bermaydi, suratlarda odamlarni «ko'rmaydi», odamlar va hayvonlarni tasvirlovchi o'yinchoqlar bilan o'ynamaydi. Muloqotdan faol bosh tortayotgan bolaning dunyosiga qo'pol aralashish salbiy oqibatlariga va tajovuzga olib keladi. Salbiy kechinmalar cho'qqisida o'ziga nisbatan tajovuz tug'uladi. Bolaga oilada va maktabgacha ta'lim muassasasida psixologik jihatdan qulay bo'lishi, uning kattalar va tengdoshlari o'rtasida emotsional jihatdan qulay muhit yaratish, ular bilan o'zaro munosabatlardan quvonch va zavq olishlari uchun quyidagilar zarur:

- bolaga kattalar va tengdoshlarining turli emotsional holatdagi hissiyotlari va kechinmalari olamini ochib berish;

- bolaning boshqa bolalar bilan ishongan holatda muloqot qilishi uchun sharoit yaratish;

- quvonchli, qayg'uli, xotirjam, emotsional holatini ko'rish va tushunishga bo'lgan intilishni rivojlantirish;

- o'zini tutib turish va g'azab, qo'rquv, jahl hislarini ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda namoyon qilishni rivojlantirish (boshqa bolani turtmaslik, urmaslik, o'yinchoqni qo'ldan tortib olmaslik va h.k.);

- jamiyatda qabul qilingan muloqot usullaridan foydalanish ko'nikmasini tarbiyalash: ochiq chehra bilan salomlashish va xayrlashish, o'z iltimos va takliflarini xushmuomalalik bilan bildirish; yordam berganlik, mehmon qilganlik uchun, o'yinchoqni berib turganlik uchun minnatdorchilik izhor qilish; o'rtog'ining iltimosiga xushmuomalalilik bilan javob qaytarish; javobini xotirjamlik bilan tinglash; o'rtog'ini xafa qilmaydigan ohangda o'z noroziligini izhor qilish. Pedagogik ishlar to'g'ri tashkil qilinganida maktabgacha yoshdagi bola besh yoshga kelib ijtimoiy rivojlanishning quyidagi ko'rsatkichlariga ega bo'ladi:

 - insoniy munosabatlarni tushunadi, atrofdagilarning unga nisbatan yaxshi va yomon munosabatlarini his qiladi va anglaydi; ota-onasining, tengdoshining emotsional ahvolidagi o'zgarishlarni payqaydi; diqqat- e'tibor, hamdardlik izhor qiladi;
 - «men xohlayman!» vaziyatga oid bevosita istagini to'xtatib turishga qodir. Empatiya (hamdardlik) va emotsional ekspressiya (quvonch, qayg'u va boshqa

holatlarni ifodalash) xususiyatidagi kechinmalar bola xulq-atvori va muloqotining tartibga soluvchisiga aylanadi;

- bolalar barqaror o'yin birlashmalariga kirishi mumkin, muloqotda va birgalikdagi faoliyatda quvonch, zavqlanish, qayg'u va boshqa holatlarni ifodalash uchun emotsional ekspressiv nutqiy va nonutqiy vositalardan foydalanadi. 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirish emotsional tusga ega bo'lishi lozim. Bunda ko'rgazmaviylik, o'yin usullari va didaktik o'yinlarni keng qo'llash zarur.

Shunday qilib, til va nutq maktabgacha katta yoshdagi bolaning psixologik rivojlanishi hamda dastavval xotirasi, fikrlashi, idrok etishi, hissiyoti va ehtirosini ta'minlaydigan ikkita muhim vositadir.

Ona tilidagi nutqni idrok etish qobiliyati bola nutq organlari muskullarining mashq qildirilishiga bog'liq (shuning uchun ham so'z, ibora va gaplarni talaffuz etishni takomillashtirish uchun nutq organlarini mashq qildirishga yetarli darajada e'tibor bermoq muhimdir).

Nutq ma'nosini tushunish bola tomonidan nutqning leksik va grammatik qonuniyatlarining o'zlashtirilishiga bog'liq.

Nutq ifodaliligini o'zlashtirish bolada fonetika, leksika va grammatikaning ifoda vositalarini tushunishga bo'lgan moyillikka bog'liq (maktabgacha katta yoshdagi bolalarni nutq ifodaliligini tushunishga o'rgatish hamda bu hissiyotlarning bola tomonidan o'zlashtirilishiga erishish lozim).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Babayeva, D. R., & Ochilova, X. S. (2022, October). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI NUTQ O'QITIRISH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 8, pp. 21-23).
2. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari. *Общество и инновации*, 2(11/S), 111-114.
3. Abdieva, F. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(B8), 2154-2156.
4. qizi Abdiyeva, F. F. (2023, January). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ РАҲБАРНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ИННОВАЦИОН YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

- MEXANIZMLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 397-400).
5. Abdieva, F. (2022). IMPROVING THE MANAGEMENT CULTURE OF DIRECTORS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATIONS. *Science and Innovation*, 1(8), 2154-2156.
 6. Musulmonova, S. T. (2023). USE OF THE METHOD OF POINT DEVELOPMENT IN TEACHING STUDENTS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS TO THINK INDEPENDENTLY. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 1(4), 78-83.
 7. Kamalova, G. A. (2022). WAYS TO ENSURE THE ACTIVE PARTICIPATION OF PARENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATION. *Oriental Journal of Education*, 2(1), 8-15.
 8. Abzalxanovna, S. M. (2023). DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL TRAINING IN PROFESSIONAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS. *World Bulletin of Social Sciences*, 19, 101-103.
 9. Reimovna, Z. Z. Education of Preschool Children to Be Educated, Educated, Physically Healthy, Strong. *JournalNX*, 696-699.
 10. Намазбаева, Л. З., & Латипова, Л. С. (2023). ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ РАКУРСЕ ВОСПРИЯТИЯ. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 1(4), 84-91.